

گفتار اندر سور فریدون باکندر
و کارگزار ضحاک، منسوب به
عبدالوهاب (خواجه کاکا) و سلطان
محمد، موزه هنرهای معاصر تهران.
مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۵

مطالعه تحلیلی تصاویر پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی

سیدرضا حسینی * سحر ذکات **

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۳/۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۱۱/۲۳

صفحه ۵۱ تا ۶۹

چکیده

شکار از دوران باستان تا به امروز از موضوعات مورد توجه پادشاهان، امرا و مردم عادی بوده است، چنان‌که حتی مراسم تشریفاتی خاصی به این موضوع اختصاص می‌یافته و پادشاهان افرادی را برای تربیت حیوانات و پرندگان شکاری می‌گمارده‌اند. در آثار هنری و بالاخص در نگارگری و نسخه‌های خطی هم تصاویری مرتبط با موضوع شکار و پرندگان شکاری مشاهده می‌شود. شاهنامه طهماسبی یکی از شاهکارهای نگارگری ایرانیست که در برخی نگاره‌های آن پرندگان شکاری تصویرنگاری شده است. هدف از پژوهش حاضر تجزیه و تحلیل تصاویر پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی و ارتباط تصاویر با متن اصلی است. **سوالهای** این پژوهش عبارتند از ۱- ساختار تصویری و زیباییشناختی پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی چگونه است؟ ۲- نقش چه پرندگانی به عنوان پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی آمده است؟ ۳- ارتباط میان تصاویر پرندگان شکاری و متن شاهنامه چگونه است؟ **روش تحقیق** پیش‌رو به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده و داده‌های آن با جستجو در منابع کتابخانه‌ای و مشاهده آثار جمع‌آوری شده است. **نتایج** پژوهش نشان می‌دهد که هنرمندان مصورکار شاهنامه طهماسبی در تصویرنگاری پرندگان شکاری و موضوع تربیت این حیوانات پایبند به واقعیت موضوع زمان خود بوده‌اند و در نگاره‌ها برخی امور رایج در نگه‌داری پرندگان نظیر کاربرد دستکش و چشم‌بند و نوع گونه خاص مورد توجه بازداران برای تربیت، هیچ کدام از دید ظریف و نکته‌سنج نگارگران شاهنامه فروگذار نشده است. همچنین در میان تصاویر پرندگان شکاری در شاهنامه ۲۲ تصویر از این نوع پرندگان به دست آمده که براساس فرهنگ‌های عمید و معین، ۱۷ تصویر به گونه‌ای باشد اختصاص دارد و تصویر غالب نوع باشه در میان گونه‌های دیگر این احتمال را افزایش می‌دهد که پرندۀ باشه بیشترین طرفدار را در میان بازداران آن زمان داشته و یا در آن زمان این گونه بیشتر یافت می‌شده است. همچنین در مورد ارتباط تصویر با متن باید افزود که از ۱۵ نگاره فقط دو مورد از نگاره‌ها با متن ارتباط داشته و در راستای تصویرنگاری متن انجام شده‌اند.

واژگان کلیدی

پرندگان شکاری، نگاره‌های شکارگاهی، شاهنامه طهماسبی.

* استادیار گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، شهر تهران، استان تهران. (نویسنده مسئول)

Email: rz.hosseini@shahed.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته هنر اسلامی، گرایش کتابت و نگارگری، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

Email: Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

مقدمه

پژوهش حاضر غیراحتمالی و مبتنی بر هدف و دقیق است. همچنین باید افزود شناسایی و طبقه‌بندی پرندگان شکاری براساس اطلاعات موجود در فرهنگ‌های لغت عمید و معین و گونه‌شناسی جانوری (علمی) انجام شده است که فرهنگ‌ها و گونه‌شناسی علمی تفاوت‌هایی باهم داشته‌اند.

پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهشی به شکل خاص با محوریت موضوع نقش پرندگان شکاری در نگاره‌های شکارگاهی شاهنامه طهماسبی مشاهده نشده است. اما در این راستا می‌توان به مقاله "بررسی ویژگی‌های تصویری و مضمونی نسخه‌های خطی مصور دوره ایوبیان" (شایسته‌فر، خزائی، خزایی، ۱۳۹۱، نگره، دوره ۷، شماره ۲۳) اشاره کرد که در یکی از داده‌های تصویری آن، نگاره‌ای با موضوع پرندگان شکاری دست‌آموز به چشم می‌خورد.

"بررسی جایگاه پرندگان در زندگی فرهنگی و اجتماعی انسان با تأکید بر آثار هنری ایرانی" (نکاوت، ریاحی، ۱۳۹۶) هم عنوان مقاله دیگریست که در کنفرانس ملی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱ ارائه شده و در آن تصویرسازی موضوع هم‌زیستی انسان و پرنده در آثار هنری ایرانی مورد تحلیل قرار گرفته و مختصر اشاراتی به تصویر پرندگان شکاری در صحنه‌های شکاری شده است. همچنین در مورد بحث شکار هم می‌توان مقاله "بررسی و تحلیل نقش شکار در دوره ساسانی" (وثوق بابایی، مهرآفرین، ۱۳۹۴، دوره ۱۰، شماره ۲۵) را نام برد. در این مقاله به مواردی نظیر این‌که قدرت‌نمایی شاهانه دلیل اصلی تصویرسازی صحنه‌های شکارگاهی است، اشاره شده است. در کتاب شاهکارهای نگارگری ایران (کرباسی، پرهیزگاری، پریشان‌زاده، ۱۳۹۰) هم نمونه‌هایی از صحنه‌های شکار شاهان به همراه ملازمان ارائه شده است. "مطالعه تطبیقی مبانی زیبایی‌شناسی نقش شکارگاه در آثار نگارگری مکتب تبریز ۲ با آثار فرش دوره تاریخی صفوی" هم عنوان پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد زبیر سعیدی (۱۳۹۴) است که به تحلیل و تطبیق نقوش شکارگاهی نگاره‌های مکتب تبریز ۲ با آثار فرش دوره صفوی پرداخته است. همچنین هلنا شین‌دشتگل هم از نویسندگانی است که پژوهش‌های زیادی در مورد پرندگان در نگاره‌های شاهنامه فردوسی انجام داده است. "مظاهر خیر و شر در نگارگری عهد تیموریان و صفویان" (۱۳۸۱) عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته نقاشی دشتگل است که در بخشی از آن به بررسی سیمرغ و اهمیت اساطیری آن از لحاظ جایگاه خیر و شر پرداخته است. دشتگل در پژوهش دیگری با عنوان "خروس سفید از

از مهم‌ترین مراسمی که از دوران کهن تا به امروز مورد توجه پادشاهان و سلاطین بوده است موضوع شکار با حیوانات و پرندگان شکاری است. حتی نگهداری پرندگان شکاری با استناد به کتاب‌های بازنامه که به موضوع تربیت این نوع پرندگان می‌پردازند و از این دست کتب متعلق به دوره‌های مختلف در دسترس است، می‌توان به این جایگاه مهم پی برد، چنان‌که ذکر گردید این موضوع از اهمیتی بسیار برخوردار بوده است که از دید هنرمندان ایرانی دوره‌های مختلف هم پنهان نمانده است و در بسترهای مختلفی از هنر ایرانی شاهد تصویرنگاری از صحنه‌های شکار و پرندگان شکاری هستیم. شاهنامه طهماسبی یکی از آثار فاخر نگارگری ایرانی متعلق به دوره صفویه، دارای نگاره‌هایی با مضامین شکار و شکارگاه و تصاویر پرندگان شکاری است. تجزیه و تحلیل تصاویر پرندگان شکاری و ارتباط تصاویر با متن اصلی هدفی است که این پژوهش دنبال می‌کند. این پژوهش در پی پاسخ به پرسش‌های زیر انجام شده است: ۱- ساختار تصویری و زیباشناختی پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی چگونه است؟ ۲- نقش چه پرندگانی به عنوان پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی آمده است؟ ۳- ارتباط میان تصاویر پرندگان شکاری و متن شاهنامه چگونه است؟ برای پاسخ به سوالات پژوهش ابتدا به شرح و توصیف جایگاه پرندگان در فرهنگ و ادبیات پرداخته شده و سپس سابقه شکار در ایران مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش بعدی پژوهش هم به معرفی و شرح شاهنامه طهماسبی اختصاص یافته و در نهایت تصاویر پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی تفکیک و مورد تجزیه و تحلیل تصویری و روایی قرار گرفته و سپس به گونه‌شناسی پرندگان پرداخته شده است.

روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده و داده‌های آن با جستجو در منابع کتابخانه‌ای و مشاهده آثار جمع‌آوری شده است. در این مقاله نسخه شاهنامه طهماسبی که شامل ۱۷۴ نگاره از ۲۵۸ اثر از نسخه اصلی است و توسط فرهنگستان هنر گردآوری و به چاپ رسیده، مورد استناد قرار گرفته است. همچنین برای تکمیل جامعه آماری پژوهش حاضر، مجموعه نگاره‌های موزه متروپولیتن نیز که تعداد آن ۳۳ نگاره است، مورد مطالعه قرار گرفته است. از این تعداد نگاره‌ها ۱۵ نگاره دارای تصویر پرنده شکاری است و در این ۱۵ نگاره تعداد ۲۲ تصویر پرنده شناسایی شده و مورد تحلیل قرار گرفته است. شیوه نمونه‌گیری

تصویر ۲. کاشی مربعی شکل لاجوردی با طرح شاهین، کاخ آپادانای تخت جمشید، موزه ایران باستان. مأخذ: ماهوان، یاحقی، قائمی، ۱۳۹۴: ۱۲۵

تصویر ۱. درفش هخامنشیان در زمان کوروش کبیر. مأخذ: www.fa.wikipedia.org

شاهنامه می‌توان واژگانی چون شکار، نخچیرگاه و یوز و باز و پرندگان شکاری را مشاهده کرد. (طاهری‌زاده، ۱۳۸۸: ۳۸۴) همچنین شکارچیان مشهور شاهنامه شخصیت‌هایی نظیر "رستم، افراسیاب، سیاوش، بهرام گور، گشتاسب، اسکندر، کیخسرو و خسرو پرویز" عنوان شده‌اند. (طاهری‌زاده، ۱۳۸۸: ۷۲) برای مثال می‌توان به این بیت زیر اشاره کرد که در مورد پرندگان شکاری است و در توصیف نخچیرگاه بهرام گور در شاهنامه بیان شده است:

ابا بازداران صد و شست باز/ دوصد چرخ و شاهین گردن فراز

۲- سابقه شکار در ایران

شکار در ایران قدمتی طولانی دارد و برخی کتب اساطیری قدمت آن را به سلسله پیشدادیان (شروع حکومت حدود ۶۷۰۰ سال پیش) نسبت می‌دهند. یکی از مهم‌ترین مرسومات سرزمین‌های خاورمیانه و شرق در شکار استفاده از جانوران و پرندگان شکاری است. شایان ذکر است در زمان "خسرو پرویز و یزدگرد و بسیاری دیگر از شاهان ساسانی" ساخت مکان‌هایی با عنوان قوش‌خانه رواج داشته و در دربار این شاهان پرورش قوش متداول بوده است. برای مثال می‌توان به پرندۀ شاهین که یکی از تیره‌های بازهای شکاری است، اشاره کرد. (بهزادی، خاچاطوریان سرادهی، ۱۳۸۹: ۲۰) شاهین نامی پارسی است و اسامی دیگری نظیر شهباز، شاهباز و باز نیز بدان اطلاق می‌شود. (فاضلی، موحد، ۱۳۹۶: ۲۵) علاوه بر این‌ها شاهین پرندۀ آسمانی و فرهمند معرفی شده و مستندات تاریخی

متن تا تصویر " (۱۳۸۶، شماره ۲۲-۲۱) که در نشریه فرهنگ و مردم به چاپ رسیده است به طور مفصل به نقش خروس پرداخته است. همچنین "سیمرغ، شاهنامه، نقاشی ایران" (۱۳۸۴، کتاب ماه هنر، شماره ۸۴-۸۳) هم پژوهشی دیگر از دستگل است.

۱- جایگاه پرندگان در فرهنگ و ادبیات

پرندگان از شروع تاریخ بشر تا به امروز جایگاه معنوی و فرهنگی مهمی در جوامع انسانی داشته‌اند. می‌توان گفت پرندۀ در ادبیات ایرانی و عرفان نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است. شیخ شهاب‌الدین سهروردی پرندۀ را به روح و جان انسان تشبیه کرده و روح کمال‌یافته عارف را که آرزومند صعود به عالم بالا و ذات الهی است به پرواز پرندۀ تعبیر کرده است. (۱۳۸۰: ۲۶۴) علاوه بر این عطار نیشابوری هم در کتاب منطق‌الطیر خود به گفت‌وگوی پرندگانی اشاره می‌کند که قصد دیدار با سیمرغ، شاه مرغان را دارند و منظور این منبع عرفانی از پرندگان و سیمرغ به ترتیب سالکان راه حق و خود ذات حق است. (مشکور، ۱۳۵۶: ۹۰) «مهم‌ترین معنای نمادین پرندۀ در مثنوی مولانا هم روح یا جان انسان است و پرواز پرندۀ به صورت ضمنی مفهوم آزاد شدن روح را از اسارت جسم و دنیای خاکی برای وی تداعی می‌کند.» (رضاصرفی، ۱۳۸۶: ۷۴) در شاهنامه فردوسی هم به موضوع شکار پرداخته شده است و مهارت شکار و بحث شکارچی به پهلوانان و شاهان و امیران منسوب شده است. زیرا محتوای شاهنامه سرگذشت شاهان و بزرگان است و کمتر روایتی از زندگی مردمان عادی در آن به چشم می‌خورد؛ بنابراین در جای جای

می‌شود.

۳- شاهنامه طهماسبی

شاهنامه طهماسبی یکی از آثار فاخر نگارگری ایرانی متعلق به هنرمندان مکتب تبریز صفوی است. از دیدگاه رویین پاکباز مکتب تبریز سبکی تلفیقی از سنت‌های هنری باختری (تبریز) و خاوری (هرات) محسوب می‌شود. (۱۳۸۷: ۸۷) زیرا شاه اسماعیل صفوی بعد از به حکومت رسیدن، از هنرمندان کارگاه‌های آق‌قویونلو حمایت کرد و پس از فتح هرات در سال ۹۱۶ ه. ق کمال‌الدین بهزاد و سایر هنرمندان هرات را با خود به تبریز آورد و بدین ترتیب با انتصاب کمال‌الدین بهزاد به مقام ریاست کتابخانه سلطنتی به شکوفایی هر چه بیشتر مکتب تبریز کمک کرد. (ایزدی، احمدپناه، ۱۳۹۵: ۶۲) در این زمان نگارش شاهنامه طهماسبی در حدود سال ۹۲۷ ه. ق به دستور شاه اسماعیل صفوی برای اهدا به فرزندش شاه طهماسب آغاز شد و در دوره حکومت شاه طهماسب که بین سال‌های ۹۳۰ تا ۹۸۴ ه. ق بود، به اتمام رسید. (احمدی‌نیا، ۱۳۹۳: ۴۱)

از ویژگی‌های بارز تصویرگری این شاهنامه می‌توان به این نکته اشاره کرد که هر یک از نگاره‌ها به طور کامل اثر یک هنرمند نیست و در نگارش و مصورسازی هر نگاره هنرمندان متعددی با یکدیگر مشارکت داشته‌اند. (سیوری، ۱۳۷۲: ۱۲۶) همچنین هماهنگی و تناسب رنگی نیز از ویژگی‌های دیگر نگاره‌های شاهنامه طهماسبی است و همین ویژگی خیره‌کنندگی و ملائمت و زیبایی رنگ‌ها باعث ایجاد یک سبک جدید در نگارگری ایران زمان شاه طهماسب گردیده و به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران هم نگارگری این دوره در نقطه اوج و شکوفایی بی‌نظیری بوده است. (زرغام‌پور، ۱۳۸۸: ۱۱۴)

در بین نگاره‌های این اثر صحنه‌هایی از شکار شاهانه و پرندگان شکاری به چشم می‌خورد. با توجه به ضرورت شناخت گونه‌های پرندگان شکاری تصویرنگاری شده در شاهنامه شاه طهماسب به منظور تجزیه و تحلیل دقیق‌تر تصاویر، ابتدا به گونه‌شناسی و تعاریف مربوط پرداخته می‌شود. برای تشخیص و تحلیل هرچه دقیق‌تر گونه‌های این پرندگان با رجوع به بازنامه‌ها می‌توان گفت نام برخی پرندگان شکاری بیش‌تر به کار رفته است. برای مثال واژه‌هایی مانند باز، باشه، ترمتای یا طرمتای، شاهباز، طرلان، شاهین، قوش و قرقی و... در جدول (۱) تعاریف گونه‌های پرندگان شکاری رایج در بازنامه‌ها براساس تعاریف فرهنگ‌های فارسی معین و عمید و نیز گونه‌شناسی علمی جانوری ارائه شده است. (۱)

با توجه به جدول (۱) باید این نکته را خاطر نشان کرد که گونه‌شناسی علمی و آنچه در فرهنگ‌های عمید و معین به عنوان تعاریف انواع خاص پرندگان شکاری و رنگ

درفش کوروش پادشاه ایران باستان را مزین به طرح و نقش این پرنده عنوان کرده‌اند. (ماهوان، یاحقی، قائمی، ۱۳۹۴: ۱۲۳) تصویر (۱) نقش درفش ایران و تصویر (۲) نقش پرنده شاهین را بر روی کاشی لعابی نشان می‌دهد که هر دو متعلق به دوره هخامنشی می‌باشند.

به تفاسیری انوشیروان ساسانی هم به پرورش باز شکاری در دربار خود می‌پرداخته است (بهزادی، خاچاطوریان سرادهی، ۱۳۸۹: ۲) و این رسم در دوره ساسانی هم مانند دوره هخامنشی به صورت برنامه‌ای از پیش تعیین‌شده برگزار می‌شد و در واقع شکارگاه همراه با تشریفات بسیاری بوده و بزرگان ساسانی و درباری شاه را در این امر همراهی می‌نمودند. (تاجبخش، جمالی، ۱۳۷۴: ۳۷) از سویی مراسم شکار با پرندگان شکاری به قدری در ایران باستان از اهمیت زیادی برخوردار بوده که حتی کتاب‌های تخصصی در مورد موضوع پرورش پرندگان شکاری با عنوان بازنامه‌ها نوشته می‌شده است. برای مثال قدیمی‌ترین این کتاب‌ها بازنامه بهرام‌بن شاپور، بازنامه جاماسب، بازنامه نوشیروانی و بازنامه پرویز پادشاه پارس می‌باشند. باید متذکر شد که رسم پرورش و کاربرد پرندگان شکاری در شکار، از ایران به روم منتقل شده به طوری که "هدایایی از این دست بین دو دربار ایران و روم رد و بدل می‌شده است" و همچنین شایان ذکر است که پس از ورود اسلام به ایران با این‌که اعراب خود شکارگران ماهری بودند اما فنون شکار با استفاده از حیوانات شکاری را از ایرانیان آموخته‌اند و بدین ترتیب در ادوار اسلامی در ایران، شکار از رونق چشم‌گیری برخوردار بوده و "پادشاهان و امیران و خلفاء به یاد ادوار طلایی ساسانی" به شکار با باز و قوش علاقمند بوده‌اند و زمان زیادی را صرف شکار می‌نمودند. (بهزادی، خاچاطوریان سرادهی، ۱۳۸۹: ۲) برای مثال مغولان اهمیت زیادی برای شکار قائل بوده‌اند و شکار هم برای امرار معاش و هم به عنوان مراسمی برای آمادگی‌های جنگی انجام می‌شد. باید خاطر نشان کرد که "منصب قوشچی‌باشی در دربار خان‌های ترک و مغولان جایگاه ویژه‌ای" داشته است و زیر نظر قوشچی‌باشی "ده‌هزار قوش‌دار آماده خدمت" به شاه بودند. بعد از مغولان نیز این سنت هم‌چنان تداوم یافت و صفویان نیز به این امر توجه زیادی داشته‌اند (آدینه‌وند و دیگران، ۱۳۹۵: ۴۷) و "مضمون شکار در این دوره شاخه‌ای از طرح‌های اصیل ایرانی" بالاخص در هنر قالبی بافی به شمار می‌رفته و "معمولاً مجسم‌کننده صحنه‌هایی از طبیعت و شکار بوده‌اند." (احمدی‌پیام، ۱۳۸۸: ۱۰۷) باتوجه به مطالب بیان‌شده اهمیت شکار در فرهنگ ایرانی آشکار می‌شود و برای تفهیم دقیق‌تر این موضوع در ادامه به نقش پرندگان شکاری در نسخه شاهنامه طهماسبی متعلق به دوره صفوی پرداخته

جدول ۱. بررسی تعاریف گونه‌های پرندگان شکاری رایج در بازنامه‌ها با ارجاع به فرهنگ‌های فارسی معین و عمید و جانورشناسی علمی. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	نام و تصاویر پرندگان شکاری رایج در بازنامه‌ها براساس گونه‌شناسی جانوری	تعریف پرندگان شکاری در فرهنگ فارسی معین	تعریف پرندگان شکاری در فرهنگ فارسی معین
۱	 <p>تصاویر ۱ و ۲، باز، نام علمی: Accipiter Gentilis، مأخذ: www://fa.wikipedia.org</p>	<p>«پرندۀ‌ای شکاری که دارای پرواز سریع و چنگال‌های قوی و منقار مخروطی کوتاه است. انتهای بال‌هایش باریک و نوک تیز است. طول این پرنده چهل سانتی‌متر است و پرهایش به رنگ قهوه‌ای سیر در پشت و قهوه‌ای روشن با لکه‌های سیاه در سینه است، و پرندگان دیگر را در حین پرواز شکار می‌کند. قوش» (معین، ۱۳۶۰: ۴۵۲-۴۵۳)</p>	<p>«یکی از پرندگان شکاری، دارای منقار خمیده و چنگال‌های قوی، پرهایش به رنگ قهوه‌ای سیر، بیشتر در کوه‌ها به سر می‌برد.» (عمید، ۱۳۶۳: ۲۹۸)</p>
۲	 <p>تصاویر ۳ و ۴، باشه یا دلیجه معمولی (نام علمی: Falco rusticolus، مأخذ: www://fa.wikipedia.org</p>	<p>«هم‌ریشه باز و یکی از پرندگان شکاری که جثه‌اش کوچک است و درازیش حداکثر تا سی سانتی‌متر می‌رسد. رنگ چشم این پرنده زرد است و تقریباً در تمام کره زمین به‌خصوص ایران و هندوستان و آسیای مرکزی فراوان است. پشتش خاکستری تیره و شکمش سفید با لکه‌های حنایی است. این پرنده در هوا مرغان دیگر را شکار و گاهی نیز از تخم مرغ‌ها استفاده می‌کند. باشق، قرقی، باشه.» (معین، ۱۳۶۰: ۴۶۰)</p>	<p>«باشق معرب باشه و پرنده‌ایست شکاری.» (عمید، ۱۳۶۳: ۳۰۵)</p>
۳	 <p>تصاویر ۵ و ۶، ترمتای یا ترمتای، نام علمی: Falco tinnunculus، مأخذ: www://www.hbw.com (www://fa.wikipedia.org)</p>	<p>ترمتای پرنده‌ایست شکاری که شنقار از آن به هم می‌رسد. (معین، ۱۳۶۰: ۲۲۲۴)</p>	<p>«ترمتای یا ترمتای پرنده‌ایست شکاری از نوع بازهای سیاه چشم، پرهایش به رنگ زرد و دارای لکه‌های سیاه و سفید.» (عمید، ۱۳۶۳: ۵۶۶)</p>
۴	 <p>تصاویر ۷ و ۸، شاهباز، نام علمی: Falco tinnunculus، مأخذ: www://commons.wikimedia.org www://c7.alamy.com</p>	<p>«گونه‌ای باز که به رنگ‌های زرد خرمایی یا خرمایی تیره و سفیدفام دیده می‌شود ولی بیشتر نوع سفیدرنگ آن را بدین نام خوانند و رنگ‌های دیگر را غالباً به نام طرلان و قوش و باز نامند. این پرنده جزو شکاریان زردچشم است و اندامی بسیار شکیل و زیبا دارد. پنجه و منقارش پر قدرت و قوی است و چون به آسانی اهلی می‌شود جزو پرندگان شکاری مورد توجه شکارچیان است. محل زندگی شاهباز بیشتر در دشت‌های سیبری و قسمت‌های شمالی چین و ترکستان است و در اواخر شهریور ماه مهاجرت کرده و دسته‌هایی از آن به کشور ما نیز وارد می‌شوند و اواسط اسفند ماه به موطن اصلی خود مراجعت می‌کنند. محل استراحت و خوابگاه این پرنده بیشتر بر روی درختان متوسط القامه و شاخه‌های قوی و محکم است.» (شهباز، تیقون، توغان، طرلان، باز سفید. معین، ۱۳۶۰: ۲۰۴) (طرلان: شاهباز (معین، ۱۳۶۰: ۲۲۲۴))</p>	<p>شاهباز: «باز سفید و بزرگ، نوعی از باز که از پرندگان شکاری و دارای منقار و چنگال‌های قوی، و پرهایش به رنگ زرد یا خرمایی یا سفید است و زود اهلی می‌شود.» (عمید، ۱۳۸۴: ۱۲۸۰)</p>

<p>«یکی از پرندگان شکاری و شبیه به عقاب، دارای منقار محکم و چنگال‌های قوی، پرهایش زردرنگ با خال‌های تیره، بسیار چالاک و تیزپیر و بلندپرواز است. بر فراز کوه‌های بلند و در لای سنگ‌ها تخم‌گذاری می‌کند، به عربی نیز شاهین می‌گویند.» (عمید، ۱۳۸۴: ۱۲۸۴)</p>	<p>«گونه‌ای پرندۀ از راستۀ شکاریان روزانه از تیرۀ بازها که دارای قرنه‌ای سیاه‌رنگ است. شاهین دارای پرهایی زردرنگ است ولی پرهایی پشت حیوان به خاکستری می‌گراید و زیر گلو و زیر شکمش قهوه‌ای است. وی دارای خال‌های تیره است. نر این حیوان قدری کوچک‌تر از ماده است. شاهین جزو شکاریان بسیار جسور و باشهامت است و با وجود آن‌که از قوش کوچک‌تر است به علت جسارتی که دارد گاهی به عقاب و قوش حمله می‌نماید، شاهین عموماً در کوه‌های سنگی نسبتاً مرتفع و لابه‌لای صخره‌ها تخم‌گذاری می‌کند. گونه‌های مختلف این پرندۀ در ایران فراوانست و مخصوصاً گونه‌ای از آن که در کوهستان‌های اطراف اردبیل است از نوع ممتاز است.» (معین، ۱۳۶۰: ۲۰۱۱-۲۰۱۰)</p>	 <p>تصاویر ۹، ۱۰ و ۱۱، شاهین، نام علمی: www.peregrinus.uz؛ مأخذ: www://ast.wikipedia.org www://www.123rf.com www.google.com</p>	<p>۵</p>
<p>«قرقی، باشه، پرندۀ ای است شکاری، دارای نوک خمیده و پنجه‌های قوی و پرهایی بلند.» (عمید، ۱۳۸۴: ۱۵۹۳)</p>	<p>«پرندۀ ایست شکاری، باشه، سنقر.» (معین، ۱۳۶۰: ۲۷۴۶)</p>	<p>قوش</p> 	<p>۶</p>
<p>باشه. (عمید، ۱۳۶۳: ۱۵۷۵)</p>	<p>«پرندۀ ایست شکاری از دستۀ بازها که جثه‌اش از باز معمولی (قوش) کوچک‌تر است و پرهایی پشتش قهوه‌ای و پرهایی شکمش روشن و مایل به خاکستری است و رنگ پرهایی دمش متناوباً قهوه‌ای روشن و سیر خاکستری است. در حدود ۴۰ گونه از این پرندۀ شکاری شناخته شده که در سراسر کره زمین زندگی می‌کنند. قرقی با وجود کوچکی جثه بسیار تیزپیر و چابک است.» (معین، ۱۳۶۰: ۲۶۶۲)</p>	<p>قرقی</p> <p>تصاویر ۱۲، ۱۳ و ۱۴، قوش و قرقی نام علمی: Eurasian sparrowhawk؛ مأخذ: www.google.com www.tbol1.ir www.tbol1.ir</p>	<p>۷</p>

۴- تحلیل تصویری و روایی پرندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی

در شاهنامه طهماسبی موضوعات مختلفی در قالب ۲۵۸ نگاره به تصویر کشیده شده‌اند و به نقل از استوارت کری ولش (Stuart Cary Welch) ۱۵ نقاش و هنرمند در مصورسازی نگاره‌های این نسخه نقش داشته‌اند. (احمدی‌نیا، ۱۳۹۳: ۴۲) که شکار و پرندگان شکاری نیز یکی از آن‌هاست. پیرامون این موضوع ۱۵ نگاره در شاهنامه طهماسبی شناسایی شده است که به طور مستقیم و غیرمستقیم تصویر پرندگان شکاری در صحنه‌های شکار و بزم و... در آن مشاهده می‌شود. در این ۱۵ نگاره ۲۲ تصویر از پرندگان شکاری تصویرنگاری شده‌اند که در جدول ۲ به بررسی این تصاویر پرداخته شده است. پرواضح است که نگاره‌های این شاهنامه از نظر عناصر بصری، ساختار ترکیب‌بندی و تأکیدات انجام شده توسط هنرمندان از نمونه‌های بی‌بدیل است. درباره ساختار ترکیب‌بندی این آثار می‌توان به نظریه

آن‌ها آمده، متفاوت است. این امر ممکن است به دلیل استناد فرهنگ‌های لغت به پرندگان شکاری بومی ایرانی باشد. چون یک گونه از پرندۀ دارای رنگ‌های مختلف در جغرافیای گوناگون است و نر و ماده پرندگان شکاری رنگ متفاوتی نسبت به هم دارند. این تناقض در تصویر ۱ و ۲ (از جدول ۱) که پرندۀ باز را نشان می‌دهد و تعاریف آن در فرهنگ‌ها مشاهده می‌شود. پرندۀ در تصویر دارای رنگ خاکستری است و در تعاریف پرهایش به رنگ قهوه‌ای سیر در پشت و قهوه‌ای روشن با لکه‌های سیاه در سینه بیان شده است. همچنین این تفاوت در تصاویر باشه، ترمتای و شاهین و تعاریف آن‌ها هم دیده می‌شود (تصاویر ۳، ۴، ۵، ۶، ۹، ۱۰ و ۱۱) در جدول ۱. اما پرندۀ شاهباز (تصاویر ۷ و ۸) از جدول ۱ و پرندگان قوش و قرقی (تصاویر ۱۲، ۱۳ و ۱۴) از جدول ۱ تعاریف و تصاویر مشابه به هم دارند و با یکدیگر مطابقت دارند. در این پژوهش تصاویر پرندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی براساس تعاریف فرهنگ‌های عمید و معین مورد بررسی قرار گرفته است.

به متن وفادار نبوده و ارتباطی با آن ندارد و در برخی هم متن اصلی بر تصویرنگاری شکار دلالت دارد. همچنین شایان ذکر است که کاتب، به تناسب نگاره‌ها اشعار شاهنامه را گزینش کرده و آن را در متن نوشته است و این رویکرد در نوع نگارش اشعار در برخی از نگاره‌ها مشاهده می‌شود. در نگاره گفتار اندر سور فریدون باکندر و کارگزار ضحاک تصویر (۲) از جدول ۲ هم فریدون به همراه درباریان و خدمتگزاران و رامشگران در حال شادخواری به تصویر کشیده شده است. در باب ترکیب کلی نگاره می‌توان ویژگی‌های هندسی و هماهنگی عناصر بصری را احساس کرد. پرندگان شکاری در این نگاره در قسمت یک‌سوم از سمت راست کار تصویر شده‌اند. همچنین با دقت بیشتر در عناصر بصری اثر، جز دو پرندۀ شکاری مشخصه‌های دیگری برای تأکید بر موضوع شکار در نگاره دیده نمی‌شود و فقط بیانگر نوعی بیان تشریفاتی بوده و عناصر بصری بیشتر بر موضوع خوش‌گذرانی و می‌گساری شاهانه اشاره دارد. همان‌طور که اشعار متن نیز گویای این موضوع است و گزیده‌ای از اشعار به شرح زیر است:

نبیذ آر و رامشگران را بخوان/بیمای جام و بیارای
خوان × ... × می روشن آورد و رامشگران/ همان در
خورش باگهر مهتران × فریدون غم افکند و رامش گزید/
شبی کرد جشنی چنان چون سزید ×

شایان ذکر است در این نگاره، با توجه به اشعار ارتباطی بین تصویر پرندۀ با متن مشاهده نمی‌شود.

در تصویر ۳ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر به بند کشیدن فریدون ضحاک را، فریدون به همراه سپاهیان به تصویر کشیده شده است که دست و پای ضحاک را با میخ‌هایی سخت در درون غاری بسته و او را اسیر کرده‌اند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲:۶۶) در این نگاره هم ترکیب‌بندی عناصر بصری در ساختار اسپیرالی یا حلزونی ترسیم شده‌اند و پرندۀ شکاری در مرکز نگاره قرار دارد. همچنین افرادی با تیر و کمان به دست در نگاره دیده می‌شوند که می‌توان آن را تأکیدی بر موضوع شکار قلمداد کرد. اما در واقع موضوع اصلی متن مجازات ضحاک است و موضوع شکار به عنوان موضوع اصلی نگاره مطرح نیست.

علاوه بر این در نگاره گفتار اندر نشستن فریدون بر تخت شاهی که تصویر ۴ از جدول ۲ را شامل می‌شود و در آن صحنه‌ای به تصویر درآمده که مجلس فریدون را در حال آوردن هدایا و پیش‌کش‌های خدمتگزاران فرانک به او نمایش می‌دهد. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲:۶۸) در این نگاره پرندۀ شکاری تقریباً در قسمت یک‌سوم بالای اثر نقش شده است. همچنین عناصری نظیر افراد تیر و کمان به‌دست هم در نگاره دیده می‌شوند. اما ترکیب عناصر بصری بیشتر بر صحنۀ پیش‌کشی هدایا و تحفه‌ها به

الکساندر پاپادوپولو استناد کرد. وی در تحلیل ساختاری نگاره‌های ایرانی در کتاب اسلام و هنر مسلمانان معتقد است که تمامی تصاویر براساس فرم منحنی ترکیب شده‌اند. این منحنی که کمابیش بیضی‌شکل است، با تغییر شکل خود، از یک سو عمق اثر را نشان می‌دهد و از سوی دیگر فضای تصویر را می‌کاود. به باور وی، این روش ابتدا در نقاشی‌های نسخ خطی به زبان عربی نظیر مقامات حریری به کار گرفته شده بعدها توسط جنید، نقاش برجستۀ مکتب بغداد، به نگارگری ایرانی راه یافت و با تغییراتی اندک بارها و بارها به وسیلۀ هنرمندان برجستۀ ایرانی مانند بهزاد و رضا عباسی تکرار شد [...]. این شیوه از تنظیم شکل باعث می‌شود که کانون دید در بالای اثر قرار بگیرد و هم موجب می‌شود تصویر ارائه‌شده طوری به نظر برسد که گویی از ارتفاعی زیاد به آن نگرسته می‌شود به علاوه استفاده از این ساختار اسلیمی‌شکل که رسم آن اغلب از اصول ریاضی معینی تبعیت می‌کند و عمدتاً از محل دست‌ها و چهره‌های افراد حاضر در ترکیب اثر می‌گذرد، به ترکیب نگاره، نوعی توازن و نظم هندسی می‌بخشد. (Papadopoulos ۱۹۷۹: ۹۸-۹۹ به نقل از افشارمهجر، بهشتی، ۱۳۹۵: ۱۳). به‌طورکلی نگاره‌های شاهنامه طهماسبی نیز از این قانده مستثنی ناست. علاوه بر این در نگاره‌های این شاهنامه هم‌نشینی منطقی رنگ‌ها به‌وسیلۀ استفاده هوشمندانه هنرمندان از رنگ‌ها و دستیابی به ترکیب‌بندی متعادل را که از دستاوردهای مکتب هرات نیز است به شکل حداکثری شاهد هستیم.

چنان‌که در نگاره گفتار اندر داستان کاوۀ آهنگر با ضحاک تازی تصویر ۱ از جدول ۲ مشاهده می‌شود، شخصیت شاه نقش محوری داشته و پرندۀ شکاری بر روی دست بازدار نیز در مرکز نگاره نقش شده است. در این نگاره ضحاک نشسته بر تخت عاج خود در میان بزرگان، درباریان، دیوان و پریان نشسته و کاوه با شجاعت تمام طومار داد ضحاک را در محضر همه پاره می‌کند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۶) در قسمت‌های مختلف نگاره تصاویری از تیر و کمان‌داران و نیز افرادی شمشیر به دست دیده می‌شود. همین امر حس قدرت شاهانه را القاء می‌کند و حضور پرندۀ هم تأکیدی بر رسم تربیت پرندگان شکاری در مجموعه دربار و لزوم تشریفات شکار است اما محوریت نگاره و موضوع اصلی آن شکار و شکارگاه نیست. باید خاطر نشان کرد پرندگان شکاری به نوعی در القای حس قدرت شاهانه مؤثر هستند. چنان‌که اشعاری که در نگاره آمده نیز جریان دادخواهی کاوۀ آهنگر از ضحاک ماردوش را نشان می‌دهد.

براساس عناصر تصویری موجود در برخی نگاره‌ها با رویکرد تحلیل موضوع شکار می‌توان گفت تصویرنگاری

تصویر ۳. چشم‌بند پرندگان شکاری مأخذ: www.animalha.com، وسط: تصویر ۲-۲، چپ: تصویر ۲-۱۱.

گرازان و تازان تا رود شهد
در واقع در بیت بالا عزم شکار را می‌توان احساس کرد و
رستم برای شکار از باز و یوز استفاده می‌کند. همچنین
در توصیف شکارگاه هم این بیت آمده است:

همه دشت پر خرگه و خیمه گشت

ز انبوه آهو سراسیمه گشت
نگاره گفتار اندر خواستاری کیکاوس رستم را به جنگ
سهراب (تصویر ۷ از جدول ۲) بارگاه کیکاوس را
نشان می‌دهد و کیکاوس در این داستان با رستم با
تندی و خشم صحبت می‌کند و رستم بسیار پریشان
و غمگین است و بزرگان نیز از این رفتار کیکاوس با
رستم بسیار ناراحت شده‌اند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲:
۱۷۰) در این نگاره هم ساختار قرینه اثر مشهود است.
به طوری که حرکت چشم از عناصر کناری به سمت
مرکز و نیز پرنده متمرکز می‌شود. تصویر پرنده
شکاری در قسمت دوسوم از بالا و نیز قسمت یک‌سوم
از سمت راست و متمایل به مرکز نگاره جای دارد و در
کنار تصویر شاه خودنمایی می‌کند. ولی آنچه باعث
جلب توجه درنگاره می‌شود صرفاً موضوع پرنده یا
شکار نیست. بلکه این نگاره حس یک نشست رسمی و
پراهمیت را به بیننده القاء می‌کند. در اشعار چنین آمده
که کیکاوس رستم را به نزد خود فرا می‌خواند تا او را
به جنگ با رستم وادارد و این نگاره شرحی تصویری
از اشعاری در مورد ملاقات و مکالمه شاه با پهلوان
ایرانی است. لازم به ذکر است با توجه به اشعار ارتباط
قابل توجهی بین موضوع پرندگان شکاری با موضوع
این نگاره جلب توجه نمی‌کند. اما در تصویر ۸ از جدول
۲، نگاره گفتار اندر پیشوازی پیران از آمدن سیاوش به
توران، که پیران و سیاوش در حالی که روبه‌روی هم
ایستاده‌اند؛ به نمایش درآمده است و پیران دست سیاوش
را در مقابل چشمان نظاره‌گر سپاهیان می‌بوسد و او را
احترام و اکرام می‌کند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۶)

محضر شاه تأکید دارد. در واقع حضور پرنده نوعی
بیان تشریفات درباری است و در متن اصلی اشاره
مستقیمی به بحث شکار نشده است. موضوع این نگاره
نشستن فریدون بر تخت شاهی است.

همان‌طور که قبلاً نیز بدان اشاره شد در بین اشعار
نگاشته‌شده در کتیبه‌های نگاره نوعی برخورد گزینشی
از جانب هنرمند کاتب احساس می‌شود.

همچنین در تصویر ۵ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر پیغام
فرستادن سلم و تور به نزد فریدون، فریدون در میان
درباریان و نگهبانان و پیلان و شیران در حال صحبت و
گفتگو با پیک سلم و تور به تصویر درآمده است. (رجبی
و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶۲) در این‌جا نیز عناصر در ترکیبی
حلزونی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. عنصر پرنده
شکاری در یک‌سوم سمت راست نگاره و نیز قسمت
دوسوم از بالای تصویر قرار دارد. همچنین تصاویر
کمان‌داران و گرزداران و مجلسی درباری نشان‌دهنده
تشریفات مراسم درباریست و این صحنه لزوماً
بازگوکننده صحنه مراسم شکار شاهانه نیست. زیرا
محتوای اشعار به‌کاررفته در نگاره در مورد فریدون
است و اشارات مستقیمی به موضوع شکار نشده است.
تصویر ۶ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر سور رستم با
گردان ایران زمین، صحنه شکار را به نمایش می‌گذارد.
صحنه‌ای که رستم و گردان ایران در حالی ترسیم
شده‌اند که رستم در میان گردان ایران شیری را از
پای در می‌آورد و برخی دیگر جنگاوران هم در حال
شکار می‌باشند و برخی هم پرندگان نظیر باز و شاهین
شکاری بر دست دارند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶۲)
شایان ذکر است تصویر پرندگان شکاری در بخش
یک‌سوم از بالای اثر تصویر شده‌اند و در متن نیز به
آن پرداخته می‌شود که رستم با گردان ایران زمین به
نخجیر می‌رود.

برفتند با یوز و بازان و مهد

کمان‌داران و نیز لوازم عیش و خوش‌گذرانی است. با دقت در ترکیب کلی عناصر نگاره می‌توان به اهمیت تربیت و نگه‌داری پرندگان شکاری در مجموعه شاهی اشاره کرد در حالی‌که محتوای اشعار نگاره در مورد مکالماتی در مورد موضوع لشکر و لشکرکشی شاهانه است.

در تصویر ۱۲ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر رفتن بهرام گور به نخجیر، تصویر بهرام گور در دشتی پر از گورخر به نمایش درآمده و بهرام با تیری گورهای نر و ماده را به هم دوخته و لشکریان و سپاهیان همگی از این مهارت شگفت‌زده شده‌اند. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳۷۰) قابل توجه است که این اثر به میرسیدعلی نسبت داده شده و صحنه شکار را به صراحت نمایش می‌دهد و اشعار موجود در نگاره نیز شاهدهی بر این مدعا است:

بزد تیر بر پشت آن گور نر
گذر کرد بر گور پیکان و پر
نر و ماده را هر دو بر هم بدوخت
دل لشکر از زخم او بر فروخت

همچنین باید متذکر شد در این صحنه نیز پرندۀ شکاری در بالای نگاره و قسمت یک‌سوم از سمت راست اثر جای دارد.

تصویر ۱۳ از جدول ۲ هم نگاره ملاقات زال و مهراب به تصویر درآمده است که مهراب پیشکش‌هایی را تقدیم زال می‌کند و محتوای اشعار بر همین امر تأکید می‌کند و موضوع شکار در محوریت متن اشعار و خود تصویر قرار نگرفته است اما جایگاه پرندۀ شکاری که در مرکز نگاره به تصویر درآمده نشانگر قدرت شاهانه است و به زبانی غیرمستقیم به رسم شکار آن زمان اشاره دارد. ساختار ترکیب نگاره پیرو ساختاری حلزونی است.

تصویر ۱۴ از جدول ۲ هم نگاره دیدار رستم و کی‌قباد را در ساختار ترکیبی پویا نشان می‌دهد که موضوع اصلی هم همین دیدار است و در نگاره تصاویری از نوازندگان هم دیده می‌شود که اشاره به مجلس خوش‌گذرانی دارد و حضور بازداران هم اشاره غیرمستقیمی به رسم شکار دارد چون در محتوای اشعار متن نگاره و متن اصلی به شکار اشاره نشده است. تصویر ۱۵ از جدول ۲ نگاره پادشاهی کسری نوشین‌روان و پیشکش‌های دولت هند به بارگاه او را نشان می‌دهد که نگاره ساختاری پویا دارد. در بین تصاویر یک بازدار با پرندۀ شکاری که بر روی دستش نشسته و فردی که قفسی با دو پرندۀ درونش دیده می‌شود. در محتوای اشعار اشاره مستقیمی به شکار نشده است اما تصاویر نگاره حکایت از پیشکشی پرندگان شکاری از سوی دولت هند به بارگاه نوشین‌روان دارد.

براساس عناصر تصویری موجود و بررسی آثار،

در مرکز نگاره، عنصر پرندۀ شکاری جلب توجه می‌کند و نیز سایر عناصر بصری نظیر تیر و کمان‌داران هم اهمیت موضوع شکار را پررنگ‌تر می‌نماید و این تجمع اشخاص در نگاره صحنه تشریفات مراسم شکار را به مخاطب القاء می‌کند. اما اصل اشعار نگاره به استقبال پیران از سیاوش اشاره دارد که پیران با او این چنین رفتار می‌کند:

ببوسید پیران سر و پای او / همان خوب چهر دلاری او
محتوای اشعار این نگاره هم هیچ یک بر شکار و شکارگاه و پرندگان شکاری دلالت ندارد.

همچنین نگاره گفتار اندر رأی زدن کیخسرو با سپاهیان در کار آتش زدن کاسه‌رود (تصویر ۹ از جدول ۲)، که در آن حکایت شهریار جوان و هدایایی که گنجور به محضر او پیشکش کرده و با او در مورد آتش زدن کاسه‌رود صحبت می‌کند، به تصویر درآمده است. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۳۴) در این نگاره نیز تصویر پرندۀ شکاری در یک‌سوم بالای اثر قرار گرفته است. به علاوه با کمی دقت در نگاره می‌توان تصاویر کمان‌دارانی را در کنار فرد بازداری با پرندۀ ای به دست مشاهده کرد و این امر از موضوع شکار با پرندگان شکاری حکایت دارد اما باید خاطر نشان کرد اشعار نگاره به موضوع شکار نپرداخته است و داستان نگاره طرح برنامه‌ای از جانب کی‌خسرو است تا کاسه‌رود را به آتش بکشد و تصویر پرندۀ شکاری در این نگاره فقط تأکیدی بر قدرت شاهانه است. در تصویر ۱۰ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر نامه نوشتن کیخسرو به فریبرزکاووس، کیخسرو نشسته بر تخت و رستم در محضر او دیده می‌شود که کیخسرو با خشم در حال خواندن نامه بر دبیر است و دبیر نیز در حال نوشتن نامه است. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۵۰) در ترکیب کلی نگاره پرندگان شکاری در بخش یک‌سوم از طرف راست اثر ترسیم شده‌اند و نگاره به طور کلی ترکیبی از نقش افرادی سلاح‌دار نظیر شمشیرداران و کمان‌داران و نیز لوازم عیش و خوش‌گذرانی می‌باشند. با دقت در ترکیب کلی عناصر نگاره می‌توان به اهمیت تربیت و نگه‌داری پرندگان شکاری در مجموعه شاهی اشاره کرد. اما اشعار به محتوایی با این مضمون نپرداخته است و بیت کنون بر برادر بیاید گریست / ندانم مرا دشمن و دوست کیست × به موضوعی غیر از شکار تأکید می‌کند.

در تصویر ۱۱ از جدول ۲ نگاره گفتار اندر آمدن پیران نزد خاقان و کاموس، پیران و خاقان چین بر تختی در کنار هم نشسته‌اند و صحنه حکایت از مجلس بزم دارد. (رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۶۴) با توجه به نگاره می‌توان مشاهده کرد که پرندگان شکاری در بخش یک‌سوم از طرف راست اثر ترسیم شده‌اند و نگاره به طور کلی ترکیبی از نقش افرادی سلاح‌دار نظیر شمشیرداران و

درباره نسبت میان نگاره‌ها و متن و روایت اصلی موجود در آن می‌توان گفت تنها در نگاره گفتار اندر رفتن بهرام گور به نخجیر (تصویر ۱۲ از جدول ۲) پیوند با متن اصلی مشاهده می‌شود و سایر تصاویر نگاره‌ها به متن وفادار نبوده و ارتباط مستقیمی ندارند. اطلاعات کامل نگاره‌ها شامل ساختار ترکیب‌بندی، بنیان دیداری، ارتباط نگاره‌ها با متن و نیز مقایسه تصاویر پرندگان به صورت کامل و دقیق در جدول ۱ ارائه شده است البته باید این نکته را نیز متذکر شد که در مجموع تصاویر نمونه‌هایی از سایر گونه‌های پرندگان نیز به تصویر درآمده‌اند که بسیار نزدیک به پرندگان شکاری هستند اما در جزئیات متفاوت می‌باشند. (جدول ۲)

اطلاعات جدول ۲ نشان می‌دهند که در ۱۷ تصویر از پرندگان شکاری در شاهنامه با یک حالت نقش شده‌اند و در واقع پرندگان در حالت نشسته بر دست بازدار یا بازبان دیده می‌شوند و بازبان یا بازدار دستکشی بر دست خود پوشیده است. در بین نگاره‌ها تصاویر ۷-۱، ۱۳-۱) متفاوت به نظر می‌رسد. در این تصاویر پرندۀ شکاری در جایگاهی در کنار شاه ایستاده است و اثری از شخصیت بازدار یا بازبان با دستکشی به دست دیده نمی‌شود و به نظر می‌رسد برای القای قدرت شاهانه این‌گونه به تصویر کشیده شده است. در تصویر ۱۴-۱ هم نقش پرندۀ شکاری در قسمت بالا و سمت چپ تخت کی‌قباد ترسیم شده که به نظر به فره شاهی این پادشاه اشاره دارد. در نمونه ۱۵-۲ هم تصویر قفسی به چشم می‌خورد که فردی در حال حمل کردن آن است و درون آن سایه‌ای از دو پرندۀ به چشم می‌خورد و به نظر می‌رسد این پرندگان هم پرندگان شکاری نابالغ یا پرندگان پیش‌کشی به درگاه شاهی می‌باشند. همچنین در موارد ۲-۲ و ۱۱-۲ هم تصاویر پرندگان شکاری کمی متفاوت‌تر و با چشم‌بندی قهوه‌ای‌رنگ تصویر شده‌اند. چشم‌بند یا کلاه از لوازم پرکاربرد در تربیت پرندگان شکاری بوده است. در فرهنگ اساطیر به کاربرد این وسیله چشم‌بند اشاراتی شده است و در واقع دلیل استفاده از چشم‌بند یا کلاه برای اینست که تمام توجه پرندۀ به شکار معطوف گردد. در ادامه به تصویر چشم‌بند واقعی (تصویر ۳) در کنار نمونه‌های ترسیمی نگاره‌ها اشاره شده است:

همچنین لازم به ذکر است در مورد تشخیص گونه‌های پرندگان شکاری با استناد به تعاریف موجود در فرهنگ‌های فارسی معین و عمید و گونه‌شناسی علمی جدول ۳ تنظیم و ارائه شده است و در آن گونه‌های مختلف پرندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه طهماسبی طبقه‌بندی شده و به صورت کمی و درصدی نوشته شده است: (جدول ۳)

داده‌های موجود در جدول ۳ حاکی از آنست که ۱۵ نگاره

دارای تعداد ۲۲ تصویر از پرندگان شکاری هستند که براساس تعاریف فرهنگ‌های عمید و معین ۱۷ مورد از این پرندگان ویژگی‌های پرندۀ باشه را دارا می‌باشند و این نمونه‌ها همگی دارای نوک خمیده به سمت پایین هستند و رنگ پشت و پره‌های آن‌ها خاکستری و خاکستری تیره است و سینه پرندگان سفید با خال‌های تیره ترسیم شده‌اند. همچنین لازم به ذکر است که در موارد ۶-۲، ۷-۱، ۹-۱، ۱۳-۱ و ۱۴-۲ سینه پرندگان مشخص نیست و با توجه به ویژگی‌های ظاهری و کلی این دو تصویر و مشابهت این نمونه‌ها با گونه‌های باشه در این دسته قرار می‌گیرند. همچنین تصویر ۱۳-۱ هم رنگی تیره‌تر از سایر نمونه‌های باشه دارد ولی چون رنگ نوع باشه انواعی از رنگ‌های خاکستری کم‌رنگ و پررنگ را شامل می‌شود؛ این نمونه هم می‌تواند باشه محسوب گردد. علاوه بر این، موارد ۳-۱ و ۱۵-۱ هم از نوع گونه شاهباز می‌باشند زیرا دارای بدنی خاکستری بسیار ملایم و کم‌رنگ و متمایل به سفید است. در تصویر ۲-۲ هم پرندۀ شکاری با بدنی قهوه‌ای و پرهایی با قهوه‌ای تیره‌تر دیده می‌شود و پره‌های پرندۀ ویژگی‌های باز، قوش و قرقی را دارد و تشخیص قطعی در مورد این گونه نمی‌توان داد. در نمونه ۱۵-۲ هم تصویر دو پرندۀ در قفس دیده می‌شود که تشخیص هویت آن‌ها دشوار است و فقط سایه پرندگان به چشم می‌خورد. در حالی‌که اطلاعات کسب‌شده از گونه‌شناسی علمی پرندگان شکاری نتایج متمایزی را نشان می‌دهد. براساس گونه‌شناسی علمی ۱۵ نمونه از پرندگان به گونه‌های باز تعلق دارند (تصاویر ۱-۱، ۱-۲، ۲-۱، ۴-۱، ۵-۱، ۶-۱، ۶-۲، ۷-۱، ۸-۱، ۹-۱، ۱۰-۱، ۱۱-۱، ۱۱-۲، ۱۴-۱ و ۱۴-۲). همچنین دو مورد از پرندگان (تصاویر ۱۲-۱ و ۱۳-۱) مشخصات گونه شاهین و دو مورد هم (تصاویر ۳-۱ و ۱۵-۱) ویژگی‌های شاهباز را دارد. تصویر ۲-۲ هم به پرندۀ قوش یا قرقی تعلق دارد و دو مورد از پرندگان هم که در تصویر ۱۵-۲ در قفس طراحی شده‌اند، نامشخص‌اند. براساس نمودار ۱ و مطابق با تعاریف موجود در فرهنگ‌های عمید و معین در نگاره‌های شاهنامه تعداد ۱۷ پرندۀ از نوع باشه با میزان ۷۷،۲۷٪ بیشترین درصد گونه پرندگان شکاری را به خود اختصاص داده است. دو نمونه هم دارای ویژگی‌های شاهباز با میزان ۹،۰۹٪ از کل درصد تعداد تصاویر پرندگان است. یک نمونه هم در تطبیق ویژگی‌های تصویری با انواع قوش، قرقی و باز مشابهت دارد و نظری قطعی در مورد آن نمی‌توان صادر کرد. در نمودار (۲) هم این ارزیابی درصدی براساس گونه‌شناسی علمی جانوری تنظیم شده است که در آن بیشترین درصد به گونه‌های باز با تعداد ۱۵ تصویر و با میزان ۶۸،۱۸٪ تعلق دارد. ۲ مورد از تصاویر هم به

پرنده شاهین و ۲ مورد هم به شاهباز تعلق دارد که اختصاص داده‌اند. میزان ۴،۵۴٪ هم به قوش یا قرقی تعلق میزان ۹،۰۹٪ از کل درصد تصاویر پرنندگان را به خود دارد و ۹،۰۹٪ هم نامشخص تشخیص داده شده است.

جدول ۲. بررسی تصاویر پرنندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی با استناد به فرهنگ‌های عمید و معین. مأخذ: نگارندگان.

تاکید بر نقش پرنده	ارتباط تصویر با متن اصلی	منبع الهام تصویر پرنده شکاری براساس فرهنگ عمید و معین / گونه‌شناسی جانوری	ساختار ترکیب				بنیان دیداری تصویر	جزئیات نقوش پرنندگان شکاری در نگاره‌های شاهنامه	تصویر نگاره‌های شاهنامه با نقوش پرنندگان شکاری	شماره تصویر
			حلزونی	قرینه	ایستا	پویا				
در مرکز	ندارد	باشه / باز باشه / باز	●				<ul style="list-style-type: none"> ● القای حس قدرت شاهانه ● اشاره غیرمستقیم بر رسم تربیت پرنندگان شکاری در دربار ● لزوم تشریفات شکار 	 تصویر ۱-۱ تصویر ۲-۱		۱
<p>تصویر ۱. نگاره گفتار اندر داستان کاوه آهنگر با ضحاک تازی، اثر سلطان محمد. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۷</p>										
سمت راست	ندارد	باشه / باز باز یا قوش یا قرقی / قوش یا قرقی				●	<ul style="list-style-type: none"> ● عدم تأکید تشریفات شاهانه به امر شکار و عدم اشاره مستقیم ● اتناکیدی بر مراسم عیش و خوشگذرانی درباری 	 تصویر ۱-۲ تصویر ۲-۲		۲
<p>تصویر ۲. گفتار اندر سور فریدون باکندر و کارگزار ضحاک، منسوب به عبدالوهاب (خواجه کاکا) و سلطان محمد، موزه هنرهای معاصر تهران. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۵</p>										

در مرکز	ندارد	شاهباز/ شاهباز	●					● عدم تأکید بر موضوعیت شکار و عدم اشاره مستقیم بدان			۳
تصویر ۳، نگاره گفتار اندر به بند کشیدن فریدون ضحاک را، منسوب به سلطان محمد و میرسید علی، موزه آقاخان، تورنتو. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۷											
در بالا	ندارد	باشه/ باز					●	● القای حس قدرت شاهانه اتخاذ بر پیش‌کشی هدایا و تحفه‌ها به محضر شاه اتخاذی بر تشریفات درباری عدم تأکید بر امر شکار و عدم اشاره مستقیم بدان			۴
تصویر ۴، نگاره گفتار اندر نشستن فریدون بر تخت شاهی، منسوب به سلطان محمد و قدیمی، مجموعه هنرهای اسلامی ناصر خلیلی، لندن. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۹											
سمت راست	ندارد	باشه/ باز	●					القای تشریفات مجلس درباری عدم تأکید بر شکار و عدم اشاره مستقیم بدان			
تصویر ۵، نگاره گفتار اندر پیغام فرستادن سلم و تور به نزد فریدون، منسوب به قدیمی و سلطان محمد، موزه هنرهای معاصر تهران. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۱											
در بالا	دارد	باشه/ باز					●	● تأکید بر موضوع و صحنه شکار و اشاره مستقیم بدان			۶
تصویر ۶، نگاره گفتار اندر سور رستم با گردان ایران زمین، منسوب به میر سید علی، مجموعه هنرهای اسلامی ناصر خلیلی، لندن. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶۳											

در مرکز	ندارد	باشه / باز		●			● القای حس قدرت شاهانه عدم اشاره مستقیم به شکار	تصویر ۷-۱ 		۷
تصویر ۷، نگاره گفتار اندر خواستاری کیکاوس، رستم را به جنگ سهراب، منسوب به باشندان قره، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۷۱										
در مرکز	ندارد	باشه / باز		●			● القای غیرمستقیم تشریفات مراسم شکار عدم تأکید بر مراسم شکار	تصویر ۸-۱ 		۸
تصویر ۸، نگاره گفتار اندر پیشوازی پیران از آمدن سیاوش به توران، منسوب به عبدالعزیز و میرمصور، موزه هنرهای معاصر تهران. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۷										
در بالا	ندارد	باشه / باز		●			۱ القای غیرمستقیم مراسم شکار شاهانه عدم تأکید بر مراسم شکار	تصویر ۹-۱ 		۹
تصویر ۹، نگاره گفتار اندر رأی زدن کیخسرو با سپاهیان در کار آتش زدن کاسه رود، منسوب به آقامیرک، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۳۵										
در مرکز	ندارد	باشه / باز		●			القای حس قدرت شاهانه و فره شاهی عدم تأکید بر مراسم شکار اشاره غیرمستقیم بر شکار	تصویر ۱-۱۰ 		۱۰
تصویر ۱۰، نگاره گفتار اندر نامه نوشتن کیخسرو به فریبرزکاووس، منسوب به عبدالوهاب (خواجه کاکا)، موزه هنرهای معاصر تهران. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۵۱										

سمت راست	ندارد	باشه / باز				۱	القای حس قدرتشاهانه و فره شاهی اتکیدی بر مراسم عیش و خوش‌گذرانی درباری عدم تأکید بر مراسم شکار و عدم اشاره مستقیم بدان	 تصویر ۱-۱۱ تصویر ۲-۱۱		۱۱
تصویر ۱۱، نگاره گفتار اندر آمدن پیران نزد خاقان و کاموس، منسوب به قدیمی، موزه هنرهای معاصر تهران. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۶۵										
در بالا	دارد	باشه / شاهین				۱	عدم تأکید بر موضوع شکار اشاره مستقیم به مراسم شکار	 تصویر ۱-۱۲		۱۲
تصویر ۱۲، نگاره گفتار اندر رفتن بهرام گور به نخجیر، منسوب به سید علی، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: رجبی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳۷۱										
در مرکز	ندارد	باشه / شاهین				۱	القای حس قدرتشاهانه و اشاره به فره شاهی اتکیدی بر مراسم عیش و خوش‌گذرانی درباری عدم تأکید بر مراسم شکار و عدم اشاره مستقیم بدان	 تصویر ۱-۱۳		۱۳
تصویر ۱۳، نگاره زال و دریافت پیش‌کش‌های مهرباب، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: Cary Welch، ۱۹۷۶: ۱۲۹										
مرکز چپ و بالای نگاره	ندارد	باشه / باز	باشه / باز			۱	القای حس قدرتشاهانه و اشاره به فره شاهی اتکیدی بر مراسم عیش و خوش‌گذرانی درباری عدم تأکید بر مراسم شکار و عدم اشاره مستقیم بدان	 تصویر ۱-۱۴ تصویر ۲-۱۴		۱۴
تصویر ۱۴، نگاره رستم کی قباد را پیدا می‌کند، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: Cary Welch، ۱۹۷۶: ۱۴۵										

ادامه جدول ۲.

سمت راست	ندارد	شاهباز / شاهباز / نامشخص / نامشخص / نامشخص / نامشخص				۱	۱ اشاره غیرمستقیم بر رسم تربیت پرندگان شکاری در دربار ۱ عدم تأکید بر مراسم شکار و عدم اشاره مستقیم بدان	 		۱۵
تصویر ۱۵، نگاره پادشاهی کسری نوشین روان و پیش‌کش‌های دولت هند به بارگاه او، موزه متروپولیتن نیویورک. مأخذ: Cary Welch, 1976: 180										

جدول ۳. ارزیابی درصدی گونه‌شناسی و طبقه‌بندی تصاویر پرندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی براساس تعاریف فرهنگ‌های فارسی معین و عمید و گونه‌شناسی علمی. مأخذ: نگارندگان.

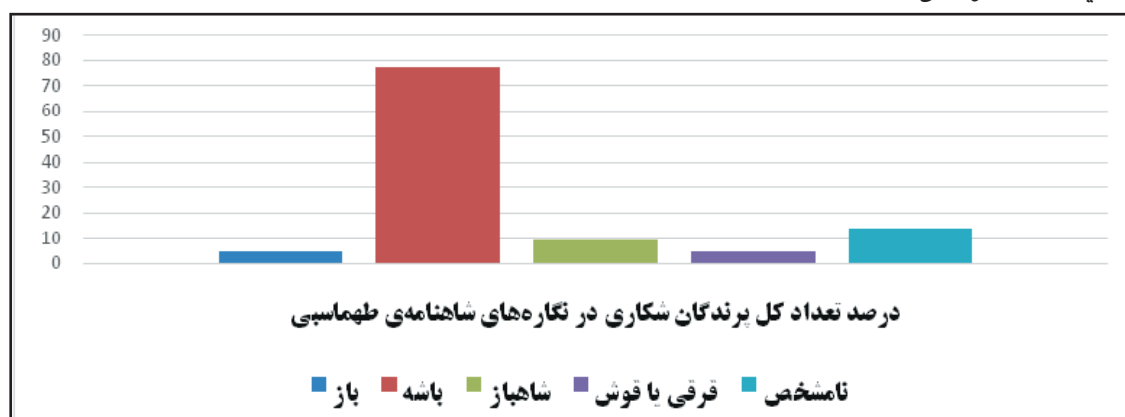
ردیف	شماره تصویر پرندۀ نگاره	گونه‌شناسی براساس تعاریف فرهنگ‌های فارسی معین و عمید							گونه‌شناسی براساس گونه‌شناسی جانوری علمی			
		باز	باشه	شاهباز	قرقی یا قوش	نامشخص	باز	شاهین	شاهباز	قرقی یا قوش	نامشخص	
۱	تصویر ۱-۱		×				×					
	تصویر ۲-۱		×									
۲	تصویر ۱-۲		×									
	تصویر ۲-۲				×	×				×		
۳	تصویر ۱-۳			×								
۴	تصویر ۱-۴		×									
۵	تصویر ۱-۵		×									
۶	تصویر ۱-۶		×									
	تصویر ۲-۶		×									
۷	تصویر ۱-۷		×									
۸	تصویر ۱-۸		×									

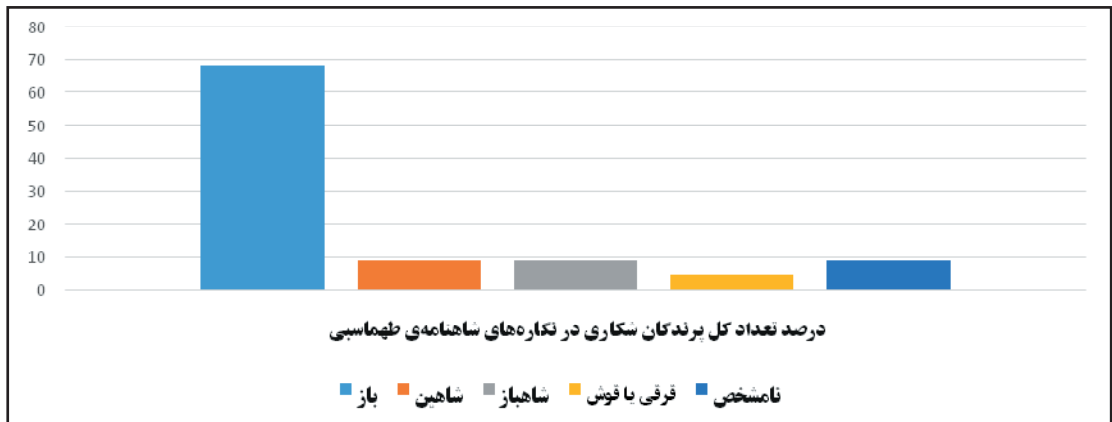
ادامه جدول ۳.

				×				×		تصویر ۹-۱	۹
				×				×		تصویر ۱۰-۱	۱۰
				×				×		تصویر ۱۱-۱	۱۱
				×				×		تصویر ۱۱-۲	
			×					×		تصویر ۱۲-۱	۱۲
			×					×		تصویر ۱۳-۱	۱۳
				×				×		تصویر ۱۴-۱	۱۴
				×				×		تصویر ۱۴-۲	
		×					×			تصویر ۱۵-۱	۱۵
×					×					تصویر ۱۵-۲	
×					×						
۲	۱	۲	۲	۱۵	۳	۱	۲	۱۷	۱	تعداد کل هرگونه از پرندگان	
%۹۰۰۹	%۴۰۵۴	%۹۰۰۹	%۹۰۰۹	%۶۸۰۱۸	%۱۳۰۶۳	%۴۰۵۴	%۹۰۰۹	%۷۷۰۲۷	%۴۰۵۴	درصد تعداد کل هرگونه از پرندگان	

نمودار ۱. ارزیابی درصدی گونه شناسی تصاویر پرندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی براساس تعاریف فرهنگ های معین و عمید، مأخذ: نگارندگان.

نمودار ۲. ارزیابی درصدی گونه شناسی تصاویر پرندگان شکاری در شاهنامه طهماسبی براساس گونه شناسی جانوری و علمی، مأخذ: نگارندگان.

نتیجه

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد شاهنامه طهماسبی از شاهکارهای نگارگری ایرانی عهد صفویه دارای تصاویری از پرندگان شکاری است. به بیان واضح‌تر ۲۲ تصویر پرندۀ شکاری در ۱۵ نگاره از ۱۷۴ نگاره این شاهنامه که در نسخه چاپی فرهنگستان هنر مورد بررسی قرار گرفته است، به چشم می‌خورد و نگاره‌های مورد مطالعه نمونه‌های موزۀ متروپولیتن (۳۳ نگاره) را نیز شامل می‌شود. از این ۲۲ تصویر پرندۀ ۱۷ مورد در حالت ایستاده بر دست بازبان یا بازداري نقش شده‌اند و در همه تصاویر بازبان دستکشی به دست دارد. فقط در موارد ۷-۱ و ۱۳-۱ تصاویری از بازبان یا بازدار مشاهده نمی‌شود و پرندۀ در جایگاهی در کنار شاه ایستاده است و این هم‌نشینی پرندۀ در کنار شاه به نوعی به جایگاه مهم آن در نزد پادشاه اشاره دارد. در تصویر ۱۴-۱ هم نقش پرندۀ شکاری در قسمت بالا و سمت چپ تخت کی قباد ترسیم شده که به نظر به فرۀ شاهی این پادشاه اشاره دارد. در نمونه ۱۵-۲ هم تصویر دو پرندۀ در قفسی پیش‌کشی مشاهده می‌شود که هویت و گونه پرندگان چندان قابل تشخیص نیست. همچنین شایان ذکر است که در تصاویر ۲-۲ و ۱۱-۲ پرندگان شکاری با چشم‌بند به نمایش درآمده‌اند که این نکته و نیز تصویر دستکش بازدار هم هر دو به پایبندی هنرمند در تصویرنگاری واقعی از نوع نگه‌داری و هدف پرورش پرندگان شکاری اشاره دارد و همچنین بیانی تأکیدی بر اهمیت جایگاه شکار و پرندگان شکاری در نزد شاهان است. در مورد گونه‌شناسی پرندگان شکاری براساس فرهنگ‌های عمید و معین می‌توان گفت ۱۷ تصویر پرندۀ از ۱۵ نگاره دارای نوکی خمیده به سمت پایین، بدن و پرهایی خاکستری‌رنگ و سینه‌ای سفید می‌باشند که مشخصه‌های گونه باشه را بیان می‌کند. شایان ذکر است که تصویر ۱۳-۱ از نوع باشه است ولی هم رنگ بدن این نمونه تیره‌تر از سایر نمونه‌های نگاره‌ها است. همچنین دو تصویر ۳-۱ و ۱۵-۱ هم دارای پرها و بدنی خاکستری کم‌رنگ متمایل به سفید می‌باشند که گونه شاهباز این ویژگی را داراست. مورد آخر هم بدنی قهوه‌ای و پرهایی تیره‌تر دارد که گونه‌های باز، قوش و قرقی این خصالت را دارند و نظر قطعی نمی‌توان در مورد آن داد. همچنین باید افزود براساس گونه‌شناسی جانوری و علمی، ۱۵ نمونه از پرندگان به گونه باز تعلق دارند و دو مورد از پرندگان مشخصات گونه شاهین و ۲ مورد دیگر هم ویژگی‌های شاهباز را دارد. تصویر ۲-۲ هم به پرندۀ قوش یا قرقی تعلق دارد و دو مورد از پرندگان هم که در قفس طراحی شده‌اند، قابل شناسایی دقیق نیستند. همچنین باید خاطر نشان کرد که در گونه‌شناسی پرندگان شکاری هم هنرمندان مصورکار پایبند به واقعیت

زمان خود بوده‌اند و به طور کلی نگاره‌های شاهنامه طهماسبی در این مورد سند تصویری تاریخی معتبر است که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و واقعیت جریان شکار شاهان صفوی را بیان می‌کند. در مورد ارتباط تصویر با متن اصلی هم باید خاطر نشان کرد که از ۱۵ نگاره فقط دو مورد از نگاره‌ها (تصاویر ۶ و ۱۲) با متن ارتباط داشته و در راستای تصویرنگاری متن انجام شده‌اند در حالی که ۱۳ نگاره دیگر با متن اصلی ارتباط نداشته و با موضوع شکار و شکارگاه تصویرنگاری نشده‌اند و هدف از ترسیم پرندگان شکاری در این نگاره‌ها القای قدرت شاهانه، تأکیدی بر فره شاهی و مراسم عیش و خوش‌گذرانی درباری و اشاره غیرمستقیم به موضوع شکار و اهمیت سرگرمی و تفریحی آن در نزد شاهان و نیز القای حس تشریفات درباری بوده است و می‌توان چنین برداشت کرد که شکار در میان شاهان بالاخص شاهان دوره صفوی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است.

منابع و مآخذ

- احمدی پیام، رضوان، ۱۳۸۸، سیر تحول و تطور مضمون شکار در هنر ایران، کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۱، ۱۰۷-۱۰۲.
- احمدی‌نیا، محمدجواد، ۱۳۹۳، نگاره‌های شاهنامه طهماسبی: از هاروارد تا فرهنگستان هنر، فصل‌نامه نقد کتاب، سال اول، شماره ۱ و ۲، ۵۴-۳۷.
- افشار مهاجر، کامران، بهشتی، طیبه (۱۳۹۵)، چگونگی روند ترکیب‌بندی در نگاره‌های ایرانی؛ مورد پژوهشی: نگاره «بازی شطرنج بوزرجمهر و سفیر هند» از نسخه خطی شاهنامه بایسنقری، دوفصلنامه آیین میراث، دوره ۱۳، شماره ۵۷، ۳۲-۹.
- ایزدی، عباس، احمدپناه، سید ابوتراب، ۱۳۹۵، بررسی تطبیقی عناصر بصری نگاره‌های دربار جمشید و دربار فریدون در شاهنامه طهماسبی با تأکید بر ترکیب‌بندی نگاره‌ها، نگره، دوره ۱۱، شماره ۳۸، ۷۸-۶۰ آدینه‌وند، مسعود، عادل‌فر، باقرعلی، امرایی، شمس‌الدین، بازوند، ستار، ۱۳۹۵، تحلیل پدیده شکار سلطنتی در عصر قاجار، فصل‌نامه گنجینه اسناد، سال ۲۶، شماره ۱۰۴، دفتر چهارم، ۶۳-۴۲.
- بهزادی، محمدرضا، خاچاطوریان سرادهی، آرسینه، ۱۳۸۹، بازنامه ناصری شاهکار پرنده‌شناسی در عصر قاجار، پیام بهارستان، سال سوم، شماره ۱۰، ۱۱-۱.
- پاکبان، رویین، ۱۳۸۷، نقاشی ایران از دیرباز تا امروز، تهران، انتشارات زرین و سیمین.
- تاجبخش، هدایت، جمالی، سیروی، ۱۳۷۴، نخجیران از آغاز تا امروز، تهران، انتشارات موزه آثار طبیعی و حیات وحش ایران.
- رجبی، محمدعلی، اسماعیلی، علیرضا، آقایی، احسان، اثباتی، محمدحسن، ۱۳۹۲، شاهنامه شاه طهماسبی، چاپ اول، تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن، موزه هنرهای معاصر تهران.
- رضاصرفی، محمد، ۱۳۸۶، نماد پرندگان در مثنوی، فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی، سال ۵، شماره ۱۸، ۷۶-۵۳.
- زرغام‌پور، زهره، ۱۳۸۸، نقش اسب در شاهنامه (شاهنامه طهماسبی)، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد تصویرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- طاهری‌زاده، محمدحسین، ۱۳۸۸، شکار در شاهنامه، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- سهروردی، شهاب‌الدین یحیی، ۱۳۸۰، مجموعه کصنفات شیخ اشراق، جلد ۳، تصبیح و تحشیه و مقدمه سید حسین نصر، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سیوری، راجر، ۱۳۷۲، ایران عصر صفوی، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران، نشر مرکز.

عمید، حسن، ۱۳۶۳، فرهنگ عمید، جلد اول، چاپ پنجم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
عمید، حسن، ۱۳۸۴، فرهنگ عمید، جلد دوم، چاپ بیست و هفتم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
فاضلی، محمدتقی، موحد، عبدالعزیز، ۱۳۹۶، بازتاب نمادهای اساطیری در هنر هخامنشی، دوفصلنامه تاریخ ایران اسلامی، سال سوم، شماره اول، ۳۰-۱۵.
ماهوان، فاطمه. یاحقی، محمد جعفر. قائمی، فرزاد (۱۳۹۴). بررسی نمادهای تصویری فرّ (با تأکید بر نگاره‌های شاهنامه). پژوهش‌نامه ادب حماسی. شماره ۱۹ در سال ۱۱، ۱۱۹-۱۵۷.
مشکور، محمدجواد، ۱۳۵۶، سیمرغ و نقش آن در عرفان ایران، مجله هنر و مردم، دوره ۱۵، شماره ۱۷۸ و ۱۷۷، ۹۰-۸۶.
معین، محمد، ۱۳۶۰، فرهنگ فارسی، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
معین، محمد، ۱۳۶۰، فرهنگ فارسی، جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: انتشارات امیرکبیر.

Cary Welch, Stuart. (1976), Kings book of kings, The Shah- Nameh of Shah Tahmasp, The Metropolitan museum of art, new York.
Papadopoulo, Alexandre, (1979), Islam and Muslim Art, T: Robert Erich Wolf, New York, Harry N. Adams.

[www://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AF%D9%84%DB%8C%D8%AC%D9%87_%D9%85%D8%B9%D9%85%D9%88%D9%84%DB%8C#/media/%D9%BE%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%AF%D9%87:Common_Kestrel_1.jpg](http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AF%D9%84%DB%8C%D8%AC%D9%87_%D9%85%D8%B9%D9%85%D9%88%D9%84%DB%8C#/media/%D9%BE%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%AF%D9%87:Common_Kestrel_1.jpg)
[www://www.123rf.com/photo_19863241_a-peregrine-falcon-falco-peregrinus-perched-on-a-stump-these-birds-are-the-fastest-animals-in-the-wo.html](http://www.123rf.com/photo_19863241_a-peregrine-falcon-falco-peregrinus-perched-on-a-stump-these-birds-are-the-fastest-animals-in-the-wo.html)
[www://www.google.com](http://www.google.com)
[www://www.hbw.com/species/merlin-falco-columbarius](http://www.hbw.com/species/merlin-falco-columbarius)
[www://www.tboil.ir/picture-family/accipitridae/hawks/Male-Eurasian-sparrowhawk.jpg](http://www.tboil.ir/picture-family/accipitridae/hawks/Male-Eurasian-sparrowhawk.jpg)
Zarghampour, Zohreh (2009), the role of horse in the Shahnameh (Tahmasebi's Shahnameh), Master's Degree dissertation in Illustration, Islamic Azad University, Central Tehran Branch.

e Baharestan , third year, No.10, pp. 11 – 1

Cary Welch, Stuart. (1976), Kings book of kings, The Shah- Nameh of Shah Tahmasp, The Metropolitan museum of art, new York.

Fazeli, Mohammad Taghi; Movahed, Abdul Aziz (2017), Reflection of Mythological Symbols in Achaemenid Art, Semiannual Scientific-Professional History of Islamic Iran, Third issue, No. 1, pp. 15-30.

Izadi, Abbas, Ahmadpanah, Seyyed Abotrab, (2016), A Comparative Study of the Visual Elements of the images of the Jamshid Court and the Court of Fereydoun in the Tahmasebi's Shahnameh, Emphasizing the Composition of the images, Negareh journal, Volume 11, No. 38, pp. 78-60.

Mahvan, Fatemeh; Yahaghi, Mohammad Jafar; Ghaemi, Farzad (2015).The study of symbolic imagery of Farr (In connection with the images in Shahnameh), the journal of Epic literature. No.19, 11 issue, pp. 119-157

Meshkour, Mohammad Jawad (1976), Simurgh and its role in mysticism of Iran, Journal of Arts and People, Volume 15, No.17.

Mo'in, Mohammad, (1981), Moin Encyclopedic Dictionary, Volume I, 4th Edition, Tehran: Amir Kabir Publishing.

Mo'in, Mohammad, (1981), Moin Encyclopedic Dictionary, Volume II, 4th Edition, Tehran: Amir Kabir Publishing.

Pakbaz, Ruyin. (2008). Iranian Painting: from Ancient Times to the Present, Tehran, Zarrin& Simin.

Papadopoulo, Alexandre, (1979), Islam and Muslim Art, T: Robert Erich Wolf, New York, Harry N. Adams.

Rajabi, Mohammad Ali; Esmaeili, Alireza; Aghaei, Ehsan, Esbati, Mohammad Hassan, (2013), Tahmasbi's Shahnameh , First Edition, Tehran: Iranian Academy of the Arts, The Institute for the Translation, Publishing of Artworks (Matn), Tehran Contemporary Art Museum.

Rezasarfi, Mohammad, (2007), The Symbol of Birds in Mathnavi, Journal of Literary Research, Vol. 5, No. 18, pp. 76 -53.

Savory, Roger M. (1993), Īrān-e 'Asr-e afavī (Iran in the Safavid Age), Translated by Kambiz Azizi, Tehran, Markaz Publishing.

Suhrawardi, Shahabuddin Yahya, (2001), Sheikh Ishraq's Mūsannafāt collection, 3rd vol, Edition, Explanation and introduction by Seyyed Hossein Nasr, Tehran, Institute of Humanities and Cultural Studies.

Taherizadeh, Mohammad Hosein (2009), Hunting in Shahnameh, Master's degree dissertation in Persian language and literature, Faculty of Literature and Humanities, Persian Language and Literature Department, Shahid Bahonar University of Kerman.

Tajbakhsh, Hedayat, Jamali, Sirous (1995), Nakhjiran az aghaz ta emruz [Hunting from beginning to today], Tehran, Museum of Natural and Wildlife Works of Iran.

www.animalha.com

www.fa.wikipedia.org

www://ast.wikipedia.org/wiki/Falco_peregrinus

www://c7.alamy.com/comp/BXCP4Y/gyrfalcon-falco-rusticolus-portrait-captive-found-in-extreme-north-BXCP4Y.jpg

www://commons.wikimedia.org/wiki/File:Falco_rusticolus_1.jpg

[www://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%A7%D8%B2_\(%D9%BE%D8%B1%D9%86%D8%AF%D9%87\)](http://www://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%A7%D8%B2_(%D9%BE%D8%B1%D9%86%D8%AF%D9%87))

www://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AA%D8%B1%D9%85%D8%AA%D8%A7%DB%8C

and published by the Iranian Academy of the Arts, includes 174 images from the 258 works of the original version. Also, to complete the statistical population of the present study, the collection of the Metropolitan Museum's paintings has been studied.

The results of the study indicate that in this Shahnameh, there are 22 images of raptors. Of these, and based on Amid and Mo'in dictionaries, 17 images depict birds in the hands of a falconer and in all the images falconer wears gloves. Only in pictures (7-1) and (13-1) there is no portrayal of a falconer, and the bird is represented next to the king. This companionship of birds and kings somehow refers to the important position of the birds of prey to the kings. In the picture (14-1), the image of the bird of prey is drawn up in the upper left side of the Kay Qobád throne which seems to emphasize the king's glory and majesty of kingdom. In the sample (2-15) two birds are depicted in a dedicated cage, though their species is not very recognizable. Also, in images (2-2) and (11-2) birds of prey are shown with a hood block. This point, as well as the image of the falconer's gloves, refers to the artist's adherence to the actual painting of the type and goal of breeding birds. Regarding the typology of the birds of prey, it can be said that there are 17 depictions of birds in 15 images with a curved-down beak, a body and feathers of gray and white chest that suggest the sparrow hawk species. In addition to the above-mentioned image, the image (13-1) represents a type of sparrow hawk, but the body color of this example is darker than other images. Also, the images (1-3) and (15-1) both depict feathers, and white and smoky bodies similar to the features of Shahbaz bird. The last case has a brown body and darker feathers which are observed in hawks and falcons as well as sparrow hawks, thus it may not be identified with certainty. It should be pointed out that in terms of typology of the birds of prey; the illustrator artist adheres to the reality of his time. In general, the images of the Tahmasebi Shahnameh are valid historical documents that express the cultural and social characteristics and reality of hunting of the Safavid kings. In the case of the association of images with the lyric text in the images, it can be noted that out of 15 images only 2 images explicitly addressed the subject of hunting. The purpose of other images is not to portray the subject of hunting. The depiction of hunting and birds of prey suggests the ceremonial customs and courtly ceremonies of that time.

Keywords: Birds of Prey, Hunting Ground Paintings, TahmasebiShahnameh.

References: Adinehvand, Masoud; Adelfar, Bagher Ali; Amaraei, Shamsuddin; Bazvand, Sattar (2016), Analyzing the phenomenon of royal hunting in the Qajar era, Quarterly Ganjine - ye Asnad, 26, No. 104, 4th book, pp. 63-42.

Afshar Mohajer, Kamran, Beheshti, Tayebah (2016), The composition process in the Iranian painting designs, a case study: the design of "a chess game between Buzarjomehr and the Indian ambassador", taken from a manuscript of the Baysonqori Shahnameh, semiannual Mirror of Heritage (Ayene-ye Miras), Volume 13, No. 57, pp. 9 – 32

Ahmadi Payam, Rezvan, (2009), The evolution and development of the theme of hunting in Iranian art, Mah-e- Honar Book, No. 131, pp. 107 – 102.

Ahmadinia, Mohammad Javad, (2014), Tahmasebi's Shahnameh Images: From Harvard to the Academy of Arts, Book Review Journal, Year 1, No. 1 & 2, pp. 54-37.

Amid, Hasan (1984), Amid dictionary, 2nd Vol, 27th Edition, Tehran: Amir Kabir Publications.

Amid, Hasan (1984), Amid dictionary, Vol. I, Fifth Edition, Tehran: Amir Kabir Publications.

Behzadi, Mohammad Reza; Khachaturian Saradeh, Arsine, (2010), Baz-Nama-Yi Nasiri (Nasiri's falconry book) the masterpiece of ornithology (Birdwatching) in the Qajar era, Payam-

An Analytical Study of Images of Birds of Prey in the Miniature Paintings of Tahmasebi Shahnameh

Seyed-Reza Hosseini (Corresponding Author), PhD, Assistant Professor of Art Research Department, Faculty of Arts, Shahed University, Tehran, Iran.

Sahar Zekavat, MA Student in Islamic Art, Faculty of Arts, Shahed University, Tehran, Iran.

Received: 2019/12/14 Accepted: 2019/06/09

From ancient times, up to the present, hunting attracted the attention of kings. Some mythological books attribute it to the Pishdadian dynasty (about 6700 years ago). Hunting and hunting ground have been of great importance in the Iranian tradition; to the extent that characters such as the Sasanian Anoushiravan, Bahram Gur, Rostam, Afrasiyab, Alexander, Khosrow Parviz are famous for their skill in hunting, which adds to the grandeur as well as royal and agonistic power of these characters. In addition, even specialized books on the topic of breeding birds of prey were written under the title «Bāznāmeḥ (Falconry book)». For example, the oldest of these ancient books are the Bahram ibn Shahpur, s Bāznāmeḥ, Jamasb, s Bāznāmeḥ, Noushirawani, s Bāznāmeḥ and the king of pars Parviz, s Bāznāmeḥ.

After Islam reached Iran, while the Arabs were skilled hunters themselves, they learned how to use raptors for hunting from Iranians. Thus, in the Islamic era in Iran, hunting had a significant boom and «kings and caliphs reminded of the Sassanian golden age» were interested in hunting by means of falcons and hawks and spent much time for hunting. There are also images related to hunting and raptors in artworks, particularly in painting and manuscripts. Among these, Tahmasebi Shahnameh is one of the costly works of Iranian Safavid Persian painting, with images of hunting and hunting ground and pictures of birds of prey. The purpose and goal of this study is to analyze the images of raptors in Tahmasebi Shahnameh and to examine the relationship between the images and the original text. Based on this, the research seeks to answer the following questions: 1- How is the pictorial structure and aesthetics of the birds of prey in images of Tahmasebi Shahnameh? 2- Which birds appear as birds of prey in the images of Tahmasebi Shahnameh? 3- What is the connection between the images of the raptors and the text of Shahnameh? The recent study is carried out in a descriptive-analytical manner, and its data and information is gathered from library sources and observing the works. The referenced version of Tahmasebi Shahnameh, which has been compiled